

УДК: 378.03(045)

РОЗРОБКА ТА ОБҐРУНТОВУВАННЯ КРИТЕРІАЛЬНОЇ БАЗИ ВИХОВАННЯ ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ У СТУДЕНТІВ КЛАСИЧНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ

А.В.Осіпцов

У статті викладені та теоретично обґрунтовані критерії оцінки вихованості загальнолюдських цінностей особистості в студентів класичних університетів. Критерії систематизовано за своїми ознаками та структурованістю, яка доводить свою інформаційну та метричну інструментальність у ситуаціях безпосереднього спілкування експериментатора з об'єктом дослідження.

Ключові слова: загальнолюдські цінності, класичний університет, виховання, професійна освіта, студенти класичних університетів.

DEVELOPMENT AND SUBSTANTIATION OF CRITERION FRAMEWORK IN TRAINING OF HUMAN VALUES FOR STUDENTS OF CLASSICAL UNIVERSITIES

A.V.Osiptsov

Summary. The article describes and theoretically justifies the criteria for estimation of upbringing of universal values of personality in students of classical universities according to their characteristics and structural properties, which proves its information and metric instrumentality in situations of direct communication of the experimenter with the object of the study. The classification essence of research criteria has been justified on the basis of cognitive-logic of interpretation of characteristics theoretical models of education based on the universal human values of the students. The experimental data of the research have been systemized and analyzed in the present article.

Keywords: universal human values, traditional university, classical university, educational process.

Постановка проблеми. Актуальність розвитку системи національної освіти в умовах сучасності ускладнюється тим, що в Україні на сучасному етапі відбулися значні зміни в політичному, соціально – економічному, культурному житті, які привели до певної девальвації цінності праці, загальнолюдських цінностей, що дійсно несуть людині радість і естетичну та морально-етичну насолоду, можливість соціально-ціннісної самоактуалізації та самореалізації. Соціально-культурна розбудова незалежної України спонукала до нового бачення розвитку її духовного, морально-етичного, інтелектуального та професійно-трудоного потенціалу, прискорила зміни в свідомості людини, у суспільному житті, що цілком закономірно актуалізувало складні аксіологічні, праксіологічні, психолого-педагогічні проблеми функціонування національної системи. Обрана нами проблема наукового дослідження є складовою комплексних програм "Духовний та пізнавальний розвиток особистості" у рамках наукової діяльності Маріупольського державного університету та програми науково-дослідної роботи Інституту духовного розвитку людини Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля "Духовність особистості: методологія, теорія і практика".

Аналіз досліджень і публікацій. В Україні сьогодні відбуваються значні зрушення в політичному, соціально-економічному, культурному житті. У зв'язку з цим, відомі вчені в галузі теорії та методики виховання, теорії цінностей особистості (І.Бех, В.Брожек, М.Васильєва, В.Григоренко, А.Єфремов, О.Заболотська, І.Зязюн, О.Кіяшко, В.Семиченко, Л.Сохань, М.Роганова, Г.Шевченко) аргументовано відзначають, цю соціально-культурну ситуацію як певну духовну та морально-етичну небезпеку для суспільства, коли члени суспільства не беруть активної участі в творенні матеріальних, духовних, соціальних та культурних цінностей, а є тільки їх споживачами. У контексті викладеного особливої актуальності набувають погляди Г.Шевченко, яка аргументовано доводить, що споживацькі погляди, ціннісні орієнтації, домінування матеріальних цінностей в особистості не може слугувати основою для формування її духовних, соціально-ціннісних, морально-етичних, культурних потреб, аксіологічного бачення світу, гуманістичного ставлення до людей, результатів своєї професійно-трудової діяльності.

Мета статті - розробити та обґрунтувати критеріальну базу виховання загальнолюдських цінностей особистості в студентів класичних університетів.

Виклад основного матеріалу з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У контексті мети та завдань нашого дослідження поняття "критерій" ми розуміли на засадах фундаментальних наукових праць таких учених, як В.Бойко [1], В.Карандашев [3], Н.Кузьміна [4], В.Сопов [5], В.Тюхтін [6], Н.Фетіскін [7], М.Рокеач [9], які аргументовано довели, що критерій (від грець. criterion) є засобом для певного судження, ознаки, показник, на основі якого здійснюється об'єктивна оцінка, вимір результатів впливу педагогічних систем на суб'єктів освіти та виховання.

У зв'язку з вищевикладеною аргументацією поняття "критерій" оцінки сформованості загальнолюдських цінностей особистості в студентської молоді ми розглядали та обґрунтовували як узагальнений показник розвитку цієї аксіологічної системи, успішності (вихованості) діяльності її суб'єктів, класифікації рівнів успішності, які обумовлюються сформованістю морально-етичної свідомості (самосвідомості) у студентів класичних університетів у процесі їхньої фахової підготовки.

Класифікаційну сутність критеріальної бази нашого дослідження ми обґрунтовували на засадах когнітивно-логічної інтерпретації характеристик теоретичної моделі виховання загальнолюдських цінностей особистості в студентської молоді, яка переконливо доводить, що морально-етична свідомість, поведінка, вчинки, діяльність особистості є завжди аксіологічною системою, тому що в кожному її елементі (блоці) міститься ціннісна визначеність ставлення до того чи іншого явища суспільного життя [2, с.15]. При цьому оцінка здійснюється на основі виробленої (сформованої) системи загальнолюдських, особистісно-соціальних цінностей, що стабільно спирається на морально-етичні норми, ідеали, зразки, принципи, традиції, які в свідомості людини виконують функцію інтеріоризованих критеріїв її поведінки в різних ситуаціях соціального життя.

На засадах здійсненого теоретичного дискурсу відносно системної організації діяльності суб'єктів фахової освіти, аксіологічної структурованості їхніх вчинків ми переконуємось, що критерії оцінки вихідного та експериментального стану сформованості загальнолюдських цінностей особистості повинні характеризуватися такою категорією цінності діяльності, як поведінка, що відображає цілеспрямовану її взаємодію з довколишнім середовищем, сім'єю, соціальною групою, суспільством і опосередковано особистісними, соціальними мотивами, потребами, ціннісними орієнтаціями (інтенсивність яких обумовлює активність суб'єкта).

Процес розробки критеріальної бази дослідження здійснювався у гносеологічній площині інформаційно-метричної сутності структури системи виховання загальнолюдських цінностей особистості, яка нами розглядається в ролі основної її ознаки, що характеризується міцним, відносно стійким зв'язком (відношенням) та взаємодією і компонентів, частин, сторін, підсистем з врахуванням їх ієрархії, функціональності та емерджентності. У контексті нашого дослідження була обґрунтована структура системи вищезазначених цінностей особистості, яка включала когнітивний, аксіологічний, праксіологічний, мотиваційно-потребовий компоненти, що в динамічному стані забезпечують її сталу цілісність, яка зберігає та розвиває всі властивості цієї аксіологічної системи.

На засадах цього узагальнення, когнітивно-логічної інтерпретації теоретичної моделі виховання загальнолюдських цінностей особистості у студентів класичних університетів в аспекті її діяльній сутності ми в якості критеріїв оцінки вихідного та експериментального рівнів сформованості цього аксіологічного явища в суб'єктів професійної освіти визначили:

- поведінково-когнітивний критерій, який забезпечував оцінку системи знань та вмінь, що пов'язані з трансляцією й опануванням знаннями, інформацією, процесами сприйняття, уваги, пам'яті, мислення, мовлення, що необхідні в ході виховання загальнолюдських цінностей особистості, її норм, принципів, правил, традицій морально-етичної, гуманістичної, добродійної поведінки студентів класичних університетів (табл. 1).

- поведінково-аксіологічний критерій забезпечує оцінку сформованості у студентів класичних

університетів положень теорії цінностей; психо-педагогічних та морально-етичних аспектів добра і зла; наявність аксіологічних проявів у їхній поведінці; здатності до гуманістичної емпатії; аксіологічної рефлексії в аспекті самооцінки здатності до доброчинності, порядності, толерантності, співпереживання, взаємодопомоги, співпраці, співтворчості, командної діяльності; критеріальної оцінки аксіологічних явищ особистого та суспільного життя на рівні ціннісних орієнтацій, цінностей, потреб суспільства та особистості (табл. 2).

- поведінково-праксіологічний критерій забезпечує вимір у студентів рівня сформованості аксіологічної ефективності впливу загальнолюдських цінностей особистості на динаміку їхньої професійної підготовки, адаптацію до реальних умов фахово-трудової діяльності (табл. 3).

- мотиваційно-потребовий критерій відображає рівень сформованості у студентів класичних університетів світоглядних, морально-етичних, широких соціальних, пізнавальних, життєво-творчих мотивів, мотивації, потреб, інтересів особистісного та суспільного життя, що виконують у суб'єктів професійної освіти спонукальну, спрямовуючу, регулятивну, смислоутворювальну, рефлексивну, стимулюючу та оцінну функції (табл. 4).

У контексті нашого дослідження викладені критерії оцінки сформованості в студентів класичних університетів загальнолюдських цінностей особистості були забезпечені методом шкалювання, який шляхом числової організації емпіричних даних, що отримуються в результатів спостережень, анкетних опитувань, експертних оцінок, самооцінок, тестування, констатувального та формувального експериментів дозволяє здійснити об'єктивну інтерпретацію цих результатів з метою наукових висновків, узагальнень, рекомендацій. У відповідності до вищезазначених критеріїв ми використали «5-ти бальну» шкалу оцінок в якості інформаційно-метричного інструменту для виміру динаміки виховання загальнолюдських цінностей особистості в студентській молоді, за допомогою якого якісні характеристики цього явища отримують свої відображення у формі кількісних оцінок (бали), що в процесі дослідження підлягали статистичному опрацюванню.

Таблиця 1

Структура поведінково-когнітивного критерія оцінки вихованості загальнолюдських цінностей особистості в студентів класичних університетів

Рівень	Бали	Структура поведінково-когнітивного критерія (ознаки)
Низький	1 - 2	Студент майже не володіє аксіологічною термінологією, існуючою типологізацією загальнолюдських цінностей особистості. Його судження відносно конструкторної властивості загальнолюдських цінностей особистості нечіткі та еkleктичні. Трактують поняття доброчинності, гуманізму, співпереживання, толерантності, взаємодопомоги, співпраці тощо як художні образи, що в житті мають другорядне значення. Володіє тільки окремими прийомами застосування загальнолюдських цінностей у спілкуванні, взаємодії, співпраці, соціально-ціннісному самовизначенні. Не володіє аксіологічною інформацією як фактором оптимізації своєї поведінки та професійної освіти. Соціально-ціннісні орієнтації нечіткі.
Середній	2,5 - 3,5	Студент має уявлення про теорію цінностей, здатен назвати декілька типологій загальнолюдських цінностей, поверхово обґрунтувати конструкторну властивість цього аксіологічного явища. Поняття доброчинності, гуманізму, гідності, порядності, толерантності, духовно-етичної культури, справедливості, співпраці, емпатії, патріотизму, психосоматичного здоров'я відносить до загальнолюдських цінностей. Володіє прийомами застосування загальнолюдських цінностей у спілкуванні, взаємодії, співпраці, взаємодопомоги. Має поверхові значення та вміння аксіологічної дії, поведінки в ситуаціях ризику, конфлікту, морально-етичного вибору, відповідальності, командної діяльності тощо в умовах професійної освіти. Притаманні соціально-ціннісні орієнтації.
Високий	4-5	На засадах знань теорії цінностей студент знає і вміє аксіологічно діяти в ситуаціях ризику, конфлікту, морально-етичного вибору, відповідальності, командної діяльності, співтворчості. Поняття доброчинності, порядності, гуманізму, толерантності, справедливості, духовно-етичної культури, патріотизму, національно-культурної ідентичності, духовності, моралі, демократії, свободи тощо усвідомлює як основні загальнолюдські цінності особистості. Системно культивує ці цінності в собі як майбутній фахівець. Соціально-ціннісні орієнтації, потреби, цінності підпорядковані самовихованню, самоосвіті, саморозвитку з урахуванням майбутньої фахової діяльності.

Викладена наукова аргументація відносно критеріальної бази дослідження дозволила нам систематизувати їхню практичну науково-дослідну сутність у формі спеціальних таблиць (1, 2, 3 та 4), де відображена процедура, на засадах якої об'єкту нашого дослідження надаються величини, що відображають його стан на рівні констатувальної та формувальної (етапної) діагностики сформованості загальнолюдських цінностей особистості в студентів класичних університетів.

Використання шкалювання як об'єктивного методу виміру вище зазначених параметрів особистості суб'єкта дослідження дозволило нам сформулювати три якісних рівня вихованості загальнолюдських цінностей особистості в студентів класичних університетів:

- перший рівень 1-2 бали – «низький»;
- другий рівень 2,5-3,5 бали – «середній»;
- третій рівень 4-5 балів – «високий».

Сформовані рівні вихованості загальнолюдських цінностей особистості в студентів класичних університетів дають переконливе уявлення про їхній духовно-етичний розвиток.

Зміст таблиці 1 свідчить, що поведінково-когнітивний критерій оцінки вихованості загальнолюдських цінностей особистості студентів класичних університетів відображає рівень їхнього свідомого ставлення до системи загальнолюдських цінностей особистості, усвідомлення їх конструктогенності в процесі професійної освіти, удосконалення особистого та суспільного життя.

Поведінково-аксіологічний критерій оцінки загальнолюдських цінностей особистості у цієї категорії студентів структуровано в таблиці 2.

Таблиця 2

Структура поведінково-аксіологічного критерію оцінки вихованості загальнолюдських цінностей особистості в студентів класичних університетів

Рівень	Бали	Структура поведінково-аксіологічного критерію: ознаки
Низький	1 - 2	Студент майже не виявляє усвідомленого ставлення до складових загальнолюдських цінностей особистості, духовно-естетичних, морально-етичних цінностей. Не демонструє наявності моральних, етичних установок, переконань, уподобань, мотивів самовиховання, самоосвіти. Має еkleктичне уявлення відносно конструктогенних властивостей загальнолюдських цінностей, низький рівень аксіологічної диференціації вчинків, дій, ситуацій, поведінки людей. Характеризується нездатністю до аксіологічної діяльності в ситуаціях ризику, конфлікту, морально-етичного вибору, відповідальності, командної діяльності тощо. Не чітко виражені соціально-ціннісні орієнтації, потреби, цінності, мотиви до професійної освіти.
Середній	2,5-3,5	Студент виявляє свідоме ставлення до загальнолюдських цінностей, сприймає їх конструктогенні властивості відносно виховання особистості. Особистість майбутнього фахівця розглядає як аксіологічно-структуровану, якій притаманні: доброчинність; порядність; гуманізм; толерантність; емпатія; справедливість; поміркованість; гідність; працьовитість; патріотизм; фахова компетентність; ставлення до результатів та наслідків своєї професійної діяльності як до духовно-етичного продукту, логістика якого обумовлюється його культурою. Фрагментарно виявляє стійкі соціально-ціннісні орієнтації, потреби, цінності, мотиви, які частково реалізує у своїй професійній освіті, суспільній діяльності.
Високий	4-5	Студент усвідомлено сприймає конструктогенні властивості загальнолюдських цінностей особистості, на основі знань теорії цінностей демонструє сталі ціннісні особистісно-соціальні орієнтації, потреби, цінності, мотиви, інтереси, які продуктивно реалізує у своїй професійній освіті, суспільній діяльності, волонтерському русі «студент КУ – носій загальнолюдських цінностей». Вільно із оптимізмом використовує аксіологічну інформацію, надбання національної та світової культури в процесі самовиховання, самоосвіти, формування культури здоров'я, професійно-трудова культура, готовності до безперервної фахової освіти та морально-етичного вдосконалення.

Зміст таблиці 2 доводить, що поведінково-аксіологічний критерій нашого дослідження забезпечує ціннісну уніфікацію великої кількості загальнолюдських якостей особистості до раціональної їх суми, що відображають та продуктивно конструюють особистість студента класичного університету.

Структура поведінково-праксіологічного критерію оцінки вихованості загальнолюдських цінностей особистості в студентів класичних університетів

Рівень	Бали	Структура поведінково-аксіологічного критерію: ознаки
Низький	1 - 2	Студент не уявляє практичної сутності загальнолюдських цінностей як фактору оптимізації його діяльності в умовах професійної освіти. Не володіє вмінням аксіологічної саморегуляції, актуалізації, соціально-ціннісного самовизначення та самореалізації. Не усвідомлює та не розуміє (не пояснює) взаємозв'язку фахової компетентності з загальнолюдськими цінностями, аксіологічною структурою особистості фахівця. Скептично ставиться до духовно-естетичного, морально-етичного виховання, самовиховання. Духовно-етична рефлексія відсутня.
Середній	2,5-3,5	Студент усвідомлює та намагається в собі реалізувати взаємозв'язок професійної освіти з вихованням загальнолюдських цінностей особистості, як морально-етичної детермінанти своєї успішності, фрагментарно реалізує загальнолюдські цінності як фактор гармонізації спілкування, співпраці, взаємодії, взаємодопомоги, соціально-ціннісного самовизначення, самореалізації. Частково опановує методики, технології, програми аксіологічного виховання, самовиховання, рефлексії, саморегулювання психосоматичного стану. Духовно-етична рефлексія фрагментарна.
Високий	4-5	Студент усвідомлює та практично використовує загальнолюдські цінності особистості у своїй поведінці та професійній освіті. Цей феномен розглядає в практичному аспекті як потужний фактор виховання особистості фахівця. здатного до доброчинності, толерантності, гуманізму, рефлексії, емпатії, поміркованості, співтворчості як в умовах професійної освіти, так і в сфері своєї фахово-трудової діяльності. Системно займається самовихованням, саморегулюванням аксіологічної поведінки, морально-етичної культури особистості. Рефлексія стану загальнолюдських цінностей має поглиблений системний характер.

Методологічна інтерпретація положень таблиці 3 дозволяє стверджувати, що викладені ознаки поведінково-праксіологічного критерію оцінки вихованості загальнолюдських цінностей особистості в студентів класичних університетів дозволила нам дійти висновку, що його інформаційно-метричні можливості відображають та оцінюють праксіологічні параметри названого аксіологічного явища, його структуру, яка є об'єктом формування.

У відповідності до теоретичної моделі виховання загальнолюдських цінностей особистості в студентів класичних університетів та обґрунтованої структури цього аксіологічного явища – мотиву – цінісно-потребовий критерій нашого дослідження дозволяє оцінити поведінкову спрямованість суб'єкта виховного процесу на різні цілі, сторони професійної освіти (Табл. 4).

Структура поведінково-мотиваційного критерію оцінки вихованості загальнолюдських цінностей особистості в студентів класичних університетів

Рівні	Бали	Структура поведінково-мотиваційного критерію: ознаки
Низький	1-2	У студента не сформовані широкі пізнавальні мотиви, потреби до виховання загальнолюдських цінностей особистості, інтереси до морально-етичного удосконалення, що обумовлює його пасивне ставлення до форм виховної діяльності. Низьку інтенсивність мають широкі соціальні мотиви спілкування; співтворчості; взаємодопомоги; соціально-ціннісного самовизначення та самореалізації; вузькі соціальні мотиви у формі соціально-ціннісної невизначеності, соціальної неадаптованості, мотиви самовиховання, самоосвіти тощо, домінують прагматично-матеріальні мотиви.
Середній	2,5-3,5	У студента мотиваційна сфера має тенденцію до формування широких пізнавальних мотивів, що пов'язані з інтересом до навчально-виховної діяльності, формуванням аксіологічно-структурованої особистості. Виявляються мотиви, інтерес до виховання загальнолюдських цінностей у формі позааудиторних видів виховної роботи, самовиховання, виховного спілкування, співпраці, інтересу до кваліфікаційної моделі майбутнього фахівця, яка передбачає його загальнолюдську, морально-етичну та духовно-естетичну культуру особистості, культуру її психосоматичного, духовного здоров'я.

Високий	4-5	Мотиваційно-потребова сфера студента характеризується сталою тенденцією зростання інтенсивності та спрямованості широких пізнавально-виховних; соціальних мотивів; мотивів самовиховання; співпраці; соціально-ціннісного самовизначення; самореалізації; Продуктивність професійної освіти спрямовується студентом на релевантність його особистості критеріям кваліфікаційної моделі за обраним фахом. Студент виявляє стійкий інтерес, потреби до пошуку знань, інформації, досвіду відносно виховання (самовиховання) загальнолюдських цінностей особистості, які він усвідомлює як морально-етичний фундамент своєї успішності
----------------	------------	---

Систематизація ознак поведінково-мотиваційного критерію нашого дослідження (Табл. 4.) свідчить, що він дозволяє досить об'єктивно оцінити стан мотиваційно-потребової сфери студентів класичних університетів в аспекті їх свідомого ставлення та активності у вихованні (самовихованні) загальнолюдських цінностей. Критеріальні положення, як впливає зі змісту таблиці 4., сформульовано в такій інформаційно-метричній формі, що дозволяє встановити в студентів класичних університетів наступні параметри їхньої мотиваційно-потребової сфери у вихованні загальнолюдських цінностей особистості в умовах професійної освіти:

а) наявність у студентів мотивів та потреб до духовного, морально-етичного удосконалення особистості майбутнього фахівця;

в) наявність у студентів мотивів та потреб до аксіологічного розвитку, саморозвитку, виховання, самовиховання як свідомого намагання сформувати соціально, життєво-професійно успішну особистість;

в) наявність у студентів мотивів, потреб, свідомого виховання та самовиховання загальнолюдських цінностей особистості як аксіологічного фундаменту, духовно-етичного джерела сталого вдосконалення своєї індивідуальності, ефективного соціально-ціннісного самовизначення та самореалізації.

Висновки. Таким чином, визначені та теоретично обґрунтовані критерії оцінки вихованості загальнолюдських цінностей особистості в студентів класичних університетів за своїми ознаками та структурованістю демонструють свою інформаційну та метричну інструментальність в ситуаціях безпосереднього спілкування експериментатора з об'єктом дослідження. У цих умовах досягається експериментальний ефект взаємодоповнення, перевірки, факторного аналізу, синергетичного підходу в використанні таких методів педагогічного дослідження, як: анкетування; опитування; експертні оцінки; бесіди; самозвіти; самооцінки; психолого-педагогічні тести; педагогічні спостереження, що обумовлює їх об'єктивність та надійність, каузальну атрибуцію суб'єктів дослідження у формі психолого-педагогічної діяльності (типу наполегливості (старання) та вміння).

Перспективи подальших наукових пошуків. З огляду на результати теоретичного, методологічного та філософсько-культурологічного дослідження проблеми загальнолюдських цінностей особистості у вихованні студентів класичних університетів, нами сформована гносеологічна основа визначення та обґрунтування концептуальних засад продуктивної розробки педагогічної системи ефективного виховання вищезазначених цінностей у процесі професійної освіти молоді, що будуть реалізовані у наступному дослідженні.

Література

1. Бойко Л. П. Формування у школярів загальнолюдських цінностей в умовах функціонування соціально - педагогічної системи «сім'я – школа – установи культури»: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 Соціальна педагогіка / Бойко Людмила Павлівна; Київ. держ. ун-т культури і мистецтв. – Київ, 1998. – 18 с.
2. Васильєва М. П. Теорія педагогічної деонтології / М. П. Васильєва; Харк. держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Харків: Нове слово, 2003. – 216 с.
3. Карандашев В. Н. Методика Шварца для изучения ценностей личности: концепция и метод. руководство / В. Н. Карандашев. – Санкт-Петербург: Речь, 2004. – 72 с.
4. Кузьмина Н. В. Методы системного педагогического исследования / Н. В. Кузьмина. – Ленинград: ЛГУ, 1980. – 172 с.
5. Сопов В. Ф. Морфологический тест жизненных ценностей: руководство по применению / В. Ф. Сопов, Л. В. Карпушина; ред. Б. М. Петров, И. Н. Сидоров. – Самара: СамИКП, 2002. – 56 с. – (Библиотека практического психолога).
6. Тьютин В. С. Отражение, системы, кибернетика / В. С. Тьютин. – Москва: Наука, 1972. – 256 с.
7. Фетискин Н. П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н. П. Фетискин, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов. – Москва: Изд-во Ин-та психотерапии, 2002. – 490 с.
8. Шевченко Г. П. Педагогіка духовності / Г. П. Шевченко // Духовність особистості: методологія, теорія і практика: зб. наук. пр. – Луганськ, 2004. – Вип. 1. – С. 3–9.
9. Rockeach M. The nature of human values / M. Rockeach. – New York: Free Press, 1973. – 760 p.